

Landschap en bewoning

Door Gerard Tiemessen

In het Pleistoceen, de periode van de ijstijden, was ons land een delta van uit het oosten en zuiden lopende rivieren, die hier zand, klei en grind deponeerden. De oostelijke rivieren brachten wit kwartsrijk zand, de zuidelijke rivieren Maas en vooral Rijn, grover en bruiner zand. De belangrijkste bedding van de Rijn was het huidige IJsseldal.

Het tegenwoordige landschap is door ijs, wind en water gevormd tijdens de laatste twee ijstijden. In de voorlaatste ijstijd, het Saalien (zo'n 150.000 jaar geleden) schoof een enorme gletsjertong door het IJsselrijn-dal zuidwaarts en sleet in de ondergrond een breed en diep gletscherdal (een tongbekken) uit. Het ijs en duwde bevroren zand-, grind- en kleilagen naar voren en opzij tot stuwwallen. De oorspronkelijke horizontale lagen werden scheef opgedrukt, samengeperst, gebroken. De Lochemse Berg is een restant van zo'n stuwwal.

Gestuwde scheefstaande bruine en witte lagen (bouwput aan de voet van de Paasberg te Lochem)

Nadat het tientallen meters dikke ijs in de warmere tussenijstijd (het Emien) was afgesmolten, stroomde de Rijn als vanouds weer door dit dal naar het noorden. Diverse vertakkingen waaierden kilometersbreed uit en vulden geleidelijk met andere rivieren het diepe gletscherdal met zand en klei en sleten de stuwwallen af tot hun huidige hoogte.

Omstreeks 40.000 jaar het dal werd in een poolklimaat door dekzandruggen tussen Zutphen en Deventer overstoven, een waterscheiding ontstond. De Rijn verlegde zich naar het westen, het IJsseldal fungeerde als een regionaal afwateringssysteem waarbij de Berkel afwaterde naar het zuiden.

In de eindfase van de laatste ijstijd het Weichselien (omstreeks 29.000 – 10.000 jaar voor heden) werden door de wind metersdikke lagen zand neergelegd. Dit 'dekzand' is plaatselijk opgestoven tot lage reliefbepalende zandruggen.

Dat de Berkel zo'n 15.000 jaar geleden een rivier was met een veel hoger debiet dan nu, blijkt onder meer uit de meanderlengte en de opvallende breedte van het Berkeldal, zuidelijk van Zutphen, ter hoogte van Almen en oostelijk van de Lochemse Berg.

Op de hogere gronden langs de Berkel en andere beekdalen werd al in de steentijd door de mens gewoond (minstens vanaf 15.000 jaar voor heden). Aanvankelijk leefden deze mensen van de jacht, visvangst en het verzamelen van ander eetbaars in de natuur. Omstreeks 6000 voor heden schakelde men geleidelijk over op de landbouw. Later in de prehistorie en ook nog daarna bleef de bewoning zich concentreren langs de beek- en rivierdalen.

De huidige IJssel is pas in de vroege Middeleeuwen ontstaan als gevolg van een enorme overstroming van de waterscheiding bij Gorssel door de Rijn (de zogenaamde 'IJsselavulsie'). De IJssel werd geleidelijk een belangrijke verkeersader. Langs de oever kwam een reeks handelsplaatsen tot ontwikkeling, de latere Hanzesteden. Niet alleen de overzeese doorvoerhandel was belangrijk. Veel handelswaar kwam uit de regio en werd aangevoerd vanuit het achterland in het oosten.

Delfstoffen en de eeuwige illusie om rijk te worden

Grote kuilen op de Lochemse Berg geven aan dat van ouds her grind, klei, leem en zand werden gewonnen. Nabij de Brinkerinkweg gevonden ijzerslakken wijzen op het bestaan van een middeleeuwse ijzerindustrie. In de directe omgeving zullen ijzeroer en klapperstenen zijn gewonnen. En in de ondergrond van Lochem bevinden zich op winbare dieptes kolen, gevormd in het Carboon toen ons continent nog nabij Brazilië lag. Tot in begin van de 21ste eeuw is onderzoek gedaan naar ondergrondse vergassing van deze voorraden. Tot delving en vergassing zal het in deze tijd niet meer komen.

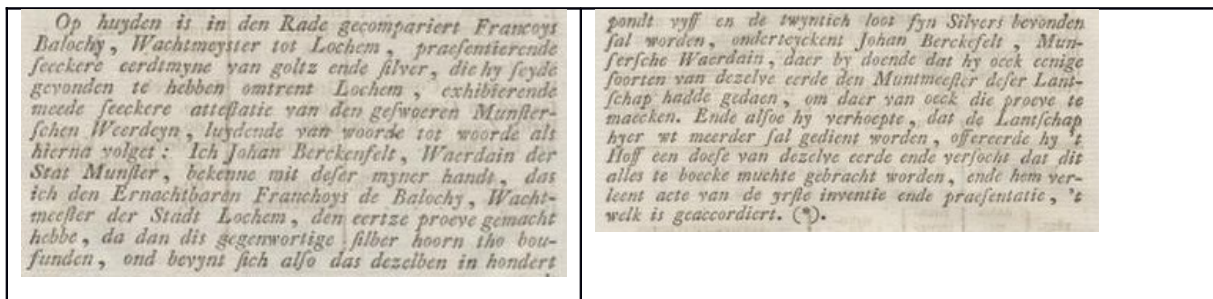
Lochem is meer bekend om twee andere delfstoffen, te weten pseudo-diamant en zilver. Zo schreef Craandijk: *Daar rijst de boschrijke Lochemsche berg, in wiens schoot de kwartskristallen blinken, die, geslepen, als edelgesteenten fonkelen en als Lochemsche diamanten bekend zijn, en waar de witte glinsterende schubbetjes in het leem de verwachting hadden opgewekt dat er ook zilver in zijn wijduitgestrekte hellingen schuilde.*

Tussen het grind op de Lochemse Berg vindt men inderdaad niet zelden, gerolde kwartskristallen waarvan de glans indien geslepen zo levendig wordt, dat deze bij niet-deskundigen voor diamanten kunnen doorgaan. Nadat koning Lodewijk Napoleon op een binnenlandse reis een dergelijke Lochemse diamant kreeg aangeboden liet hij onderzoek doen "naar den aard van zekere steenen, die onder den naam van Pseudo-Diamanten op den Lochemschen Berg te vinden zijn". Door Allard baron van der Borch van Verwolde werden in 1809 stenen verzameld die nader bestudeert werden door de bekende wetenschappers Van Marum, Camper en Reinwardt, leden van de eerste klasse van het Koninklijk Instituut (de voorloper van de Koninklijke Academie van Wetenschappen). In 1810 werd verslag uitgebracht. De heldere conclusie, het betreft geen diamant (C) maar kwartskristallen (SiO₂),

was niet geheel in lijn met de verwachtingen van Lodewijk Napoleon. Via de minister van binnenlandse zaken werd een nader, door het Koninklijk Instituut in te vullen, onderzoek gelast. Het Koninklijk Instituut meende de minister "te moeten adviseren, van door werklieden in steensoorten die tot versiering dienen, te doen beoordelen, welk gebruik van de helderste steentjes dezer soort zou kunnen gemaakt". Zij voegde er echter bij, "dat het welligt bijzondere nasporing verdienen zou, in hoeverre deze Quarts-kiezel tot verbetering van het glas, bijzonderlijk voor verrekijkers, dienstig ware"

De Lochemse burgemeester Leen zou van gerolde kwartzkristallen in de vroege 19e eeuw knopen hebben laten maken. Ook bij andere Lochemse families waren mooie exemplaren aanwezig in de vorm van sieraden, oorhangers of presse papiers.

De vinding van zilver gaat terug op een door het Hof van Gelderland verleend patent (*yrste inventie*) aan Francois Balochi in juli 1598. In de *Algemeene Konst- en Letterbode* uit 1825 Te lezen is dat de aarde uit de ontdekte vindplaats circa 0,8 gew.% zilver zou bevatten.

We weten nu dat er geen zilver op de Lochemse berg is te vinden.